

מטה אהרן כמשמרת לאות לבני מרי

לאחר המגפה בעדת ישראל, הנקהלים על משה ואהרן על דבר מות עדת קרח, מצווה ה' את משה: "דבר אל בני ישראל וקח מאתם מטה מטה לבית אב... והנחתם באהל מועד לפני העדות אשר אָנֹכֶד לכם שמה. והיה האיש אשר אבחר בו מטהו יפרח והשכתי מעלי את תלונות בני ישראל אשר הם מלינִים עליכם" (במדבר, י"ז, טז-כד). האות מכוון כנגד תלונות עדת קרח על בחירת אהרן ושבטו, וכנגד האשמה בגרימת מותם של קרח ועדתו, שמטילים בני ישראל על משה ואהרן "לאמר אתם המַתֵּם את עַם ה' (שם. ו).

אך פריחת המטה, לא רק להשקטת המחלוקת על דבר בחירת אהרן ושבטו שבט הלוי משמשת, שהרי לאחר שהודו השבטים במעמד הלוויים "ויראו ויקחו איש מטהו" (שם, כד) מצווה ה' את משה: "השב את מטה אהרן לפני העדות למשמרת לאות לבני מרי ותִּכַּל תלונתם מעלי ולא ימתו" (שם, כה). נראה, שתפקיד המטה לכלות את כלל תלונות בני ישראל על ה', ולא רק את התלונות הקשורות לעניין בחירת שבט לוי. ואכן מוצאים אנו בהמשך שימוש במטה זה לשיכון תלונות בני ישראל על ה'.

בפרשת מי מריבה מצווה ה' את משה: "קח את המטה והקהל את העדה אתה ואהרן אחיך ודברתם אל הסלע לעיניהם ונתן מימיו... ויקח משה את המטה מלפני ה' כאשר צוהו. ויקהלו משה ואהרן את הקהל אל פני הסלע... וירם משה את ידו ויך את הסלע במטהו פעמים" (כ', ז-יא).

בהסבר חטא משה ואהרן אומר רש"י, שנצטוו לדבר אל הסלע, והמרו את פי ה' בהכותם אותו. והקשה רמב"ן על דבריו: "כי מאחר שציווה יקח את המטה יש במשמע שיכה בו, ואילו היה רצונו בדיבור בלבד מה המטה הזה בידו?" אך כבר השיב רשב"ם על תמיהתו: "לא ציווה הקב"ה לקחת את המטה להכות בו את הסלע, אלא המטה ציווה לקחת להראות בו קשי מרי שלהם, כדכתיב 'למשמרת לאות לבני מרי', ובהמשך הצביע הרשב"ם על הדיוק הלשוני - "שמעו נא המַרִּים - כמו שהמטה הזה שיש בו שקדים מוכיח, שהוא למשמרת לאות לבני מרי". ונראה שמגמת לשון התוכחה של ה' למשה: "כאשר מַרִּיתֶם פי במדבר צָן" (כ"ז, יד), לומר, שהיה לו ללמוד מהאות שבידו. ומכיון שבמטה אהרן מדובר, לקח משה את המטה מלפני ה' (כ', ט), שהרי שם ציווהו ה' להניחו למשמרת (י"ז, כה).

תפקיד המטה אם כן, להסיר כלל תלונות בני ישראל אף אם אינן מכוונות כנגד בחירת הלוויים, ונראה, שה' מצווה על הנחת אות למשמרת, לכלות תלונות בני ישראל מעליו, דווקא בשעה זו, עקב תוצאות התלונה האחרונה ממחרת מות עדת קרח, שהרי תלונה זו הביאה למגפה גדולה בישראל "ויהיו המתים במגפה ארבעה עשר אלף ושבע מאות מלבד המתים על דבר קרח" (י"ז, יד). מטה אהרן הוא האמצעי למניעת מגפת מוות בעם, כדבר ה': "מטה אהרן למשמרת לאות לבני מרי ותכל תלונתם מעלי ולא ימתו".

את פעולת המטה למניעת מות העדה עקב תלונתם נבין על ידי סקירת המקומות שבהם נקהלו בני ישראל על משה ואהרן, והעמיסו עליהם תלונותם. ההיקהלות הראשונה הייתה במדבר סין, בשנה הראשונה ליציאת מצרים: "וילינו [וילונו קרין] כל עדת בני ישראל על משה ועל אהרן במדבר. ויאמרו אלהם בני ישראל מי יתן מותנו ביד ה' בארץ מצרים בשבתנו על סיר הבשר באכלנו לחם לשִׁבְעָה כי הוצאתם אתנו אל המדבר הזה להמית את כל הקהל הזה ברעב" (שמות, ט"ז, א-ג). בעקבות זאת: "וויאמר משה אל אהרן אָמַר אל כל עדת בני ישראל קרבו לפני ה' כי שמע את תלִּנְתִּיכם ויהי כדבר אהרן אל כל עדת בני ישראל ויפנו אל המדבר והנה כבוד ה' נראה, בענן. וידבר

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

ה' אל משה לאמר. שמעתי את תלונת בני ישראל... (שם, ט-יא) בתגובה לתלונות בני ישראל מתגלה ה' אליהם להרגיעם. אופי התגלות זו ותוכנה, אם בזעף היא או ברחמים, מתבררים מהשוואת הכתוב המתארה ללשון תיאור התגלות ה' שבעקבות תלונתם הבאה.

לאחר שמוציאים המרגלים התרים את הארץ את דיבת הארץ אל בני ישראל "וילנו על משה ועל אהרן כל בני ישראל ויאמרו אלהם כל העדה לו מתנו בארץ מצרים או במדבר הזה לו מתנו" - בעקבות זאת "וכבוד ה' נראה באהל מועד אל כל בני ישראל" ... וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר. עד מתי לעדה הרעה הזאת אשר המה מלינים עלי את תלונות בני ישראל אשר המה מלינים עלי שמעתי... אם לא זאת אעשה לכל העדה הרעה הזאת הנועדים עלי במדבר הזה יתמו ושם ימתו. והאנשים אשר שלח משה לתור את הארץ... וימתו האנשים מוצאי דבת הארץ רעה במגפה לפני ה' (במדבר, י"ד, ב-לז).

"את תלונות בני ישראל שמעתי" - תגובת זעף היא, שהרי בה נקראו ישראל "העדה הרעה". ותוצאותיה - שבועת ה' באפן אם יבואון אל מנוחתו. ומכאן שאף "שמעתי את תלונות בני ישראל" שבמדבר סין - בפנים זועפות נאמר.² בעקבות תלונות בני ישראל במרגלים מופיע כבוד ה' אל כל העדה, התגלות ה' גוררת עונש לחוטאים - מיתה במדבר לעדה ומגפה למוציאי הדיבה.

תגובת ה' על ההיקהלות הבאה של עדת ישראל על משה ואהרן דומה לתגובתו על חטא המרגלים: "ויקהל עליהם קרח את כל העדה אל פתח אהל מועד וירא כבוד ה' אל כל העדה. וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר. הבדלו מתוך העדה הזאת ואכלה אותם כרגע... ותפתח הארץ את פיה ותבלע אתם ואת בתיהם ואת כל האדם אשר לקרח... ויאבדו מתוך הקהל... ואש יצאה מאת ה' ותאכל את החמשים ומאתים איש מקריבי הקטר" (במדבר, ט"ז, יט-לה). אף מפרשה זו ראייה, שבזעף נענו בני ישראל על תלונתם במדבר סין, שהרי כשם שענה משה בגערה לקרח: "בקר וידע ה' את אשר לוי" (שם, ה) כן ענו משה ואהרן לעדת ישראל במדבר סין: "ובקר וראיתם את כבוד ה' בשמעו את תלונתיכם" (שמות, ט"ז, ז), וכשם שהוכיח משה את קרח "אתה וכל עדתך הנעדים על ה' ואהרן מה הוא כי תלונו [תלינו קר] עלי" (במדבר, ט"ז, יא) כן הוכיח את עדת ישראל במדבר סין: "...תלנתיכם על ה' ונחנו מה כי תלונו [תלינו קר] עלינו" (שמות, שם).

אף תלונת בני ישראל 'ממחרתי' לאחר מותם של קרח ועדתו, נתקלת בתגובה דומה: "וילנו כל עדת בני ישראל ממחרת על משה ועל אהרן לאמר אתם המקים את עם ה'".³ ויהי בהקהל העדה על משה ועל אהרן ויפנו אל אהל מועד והנה כסהו הענן וירא כבוד ה'... וידבר ה' אל משה לאמר. הרמו מתוך העדה הזאת ואכלה אתם כרגע... והנה החל הנגף בעם... ויהיו המתים במגפה ארבעה עשר אלף ושבע מאות" (במדבר, י"ז ו-ד). רואים אם כן שתלונות בני ישראל על ה' גוררות הופעת כבודו אליהם, ובעקבותיה פורענות - כי "מי מכלכל את יום בואו ומי העמד בהראותו כי הוא כאש מצרף" (מלאכי, ג', ב).

1 בציטוט הפסוקים ראינו את דבר ה' שבפס' כו והלאה כהמשך תיאור התגלות כבוד ה' שבפס' י, תוך התעלמות מהכתוב בפס' יא-כה. על כך עיין ר"מ ברויאר, פרקי מועדות, ירושלים תשמ"ו, פרק י"ט, בעיקר עמ' 424-427, שם מתבאר שפסוקים אלו מתארים בחינה אחרת של תגובת ה'. כל המובאות שבמאמר זה כולן שייכות לתיאור הבחינה המופיעה בפס' כו ואילך.

2 כן דעת ר"א המודעי במדרש "קרבו כדי ליתן את הדין" (ילק"ש בשלח: מקורו במכילתא דרשב"י, ושם מופיע בשם ר' יהושע, ור"א המודעי חולק עליו). במדרש שם הוסיפו ללמוד מפרשת המרגלים על פרשת מדבר סין "ר' יוסי בן שמוע [במכילתא הגירסה: בר' שמעון] אומר: כל זמן שהיו ישראל מבקשים לסקל משה ואהרן מיד 'וכבוד ה' נראה בענין, להלן הוא אומר: 'ויאמרו כל העדה לרגום אותם באבנים [וכבוד ה' נראה באהל מועד] וכאן הוא אומר 'וכבוד ה' נראה בענין'"

3 אף מהשוואת לשון פסוק זה לתגובת ה' במדבר סין ראייה על אופי התגובה "ויהי כדבר אהרן אל כל עדת בני ישראל ויפנו אל המדבר והנה כבוד ה' נראה בענין" (שמות, ט"ז, ט-י).

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

בהדרגה באו פורענויות אלו. לראשונה בטרם התנסו ישראל בהתגלות כבוד ה' מכין אותם אהרן לכך בדברי כיבושין⁴: "ויאמר משה אל אהרן אָמַר אל כל עדת בני ישראל קרבו לפני ה' כי שמע את תְּלַנְתִּיכֶם" (שמות, ט"ז, ט), ובדברי ה' המתגלה דברי תוכחה אך ללא פורענות בצדה. בחטא המרגלים מביאה התגלות ה' מניעת טובה לעם ומגיפה לחוטאים. בעדת קרח, תוצאות ההתגלות בירידתם חיים שאולה, ו"להבה תלהט רשעים", ובהיקהל העם ממחרת גורת התגלות כבוד ה' מגפה על כל העדה, העומדת לכולתם) כרגע, כאן הגיעה הפורענות לשיאה.

נראה שהסיבה לציויי "השב את מטה אהרן לפני העדות למשמרת לאות לבני מרי" (במדבר, י"ז, כה) היא שינוי בדרך התגובה, שנהג ה' במתלוננים עליו. מעתה יצמצם ה' התגלותו ומטה אהרן הניצב לפני ה' - הוא ימלא מקומו, ויוצג לפני העם המתלוננים חלף כבוד ה' שנראה אליהם בעבר. בדומה לנגור על העם עקב חטא העגל: "ושלחתי לפניך מלאך... כי לא אעלה בקרבך כי עם קשה ערף אתה פן אכלך בדרך" (שמות, ל"ג, ב-ג).

ואכן כך היה בתלונתם הבאה במי מריבה: "ויקהלו על משה ועל אהרן ויאמרו לאמר ולו גוענו בגוע אחינו לפני ה'. ולמה הבאתם את קהל ה' אל המדבר הזה למות שם אנחנו ובעירנו... ויבא משה ואהרן מפני הקהל אל פתח אהל מועד ויפלו על פניהם וירא כבוד ה' אליהם. וידבר ה' אל משה לאמר קח את המטה והקהל את העדה..." (במדבר, כ"ב, ב-ח).

לא כבמדבר סין - "ויהי כדבר אהרן **אל כל עדת בני ישראל**... והנה כבוד ה' נראה בענן" (שמות, ט"ז, ז), לא כבמרגלים - "וכבוד ה' נראה באהל מועד **אל כל בני ישראל**" (במדבר, י"ד, ז) ואף לא כבעדת קרח - "וירא כבוד ה' **אל כל העדה**" (שם, ט"ז, יט). למשה ולאהרן **לבדם** נראה כבוד ה': "וירא כבוד ה' **אליהם**" ולקהל ישראל נשלח המטה לייצג גילוי כבודו: "קח את המטה והקהל את העדה".

לאור שינוי הנהגת ה' ניתן אולי להבין את הקצף הגדול על משה ואהרן במי מריבה על המירם הדיבור אל הסלע בהכאתו (לרש"י ולרשב"ם הסוברים שזה היה חטאם. ועיין רמב"ן שהקשה על פירוש זה: "ואין הנס גדול בדיבור יותר מההכאה כי הכול שווה אצל הסלע"), מאחר והתגלה כבוד ה' למשה ולאהרן לבדם, חייבים היו להעביר התגלות זו לעם המתלוננים כפי יכולתם. הדיבור אל הסלע במלֵאכות ה', בעוד מטה אהרן המונח לפני ה' (פס' ט) בידם, נועד למלא תפקיד זה. שהרי יודעים ישראל כי דבר משה היוצא מאוהל מועד דבר ה' הוא: "ובבא משה לפני ה' לדבר אתו... ויצא ודבר אל בני ישראל את אשר יִצְוֶה" (שמות, ל"ד, לד) ואם בדבר משה אל הסלע ייתן מימיו, הרי שלדבר ה' ישמע הסלע וישראל יראו כבודו. הוצאת המים מן הסלע ע"י הכאתו במטה **משה** לאחר אומרו "המֵן הסלע הזה **נוציא** לכם מים" (במדבר, כ"ג, ז) נראתה כפועלו של משה ולא כמעשה ה', ובכך מעלו משה ואהרן בה'.

כאמור, לא הוסיף ה' לגלות כבודו לעיני כל ישראל עקב תלונותם. אך בכך לא נמנעה כליל מגפת מוות מהעם. בשבת ישראל בשיטים, ובני ישראל זנו אל בנות מדיין, ונצמדו לבעל פעור, חרה אף ה' בישראל, ותהי המגפה בעדת ישראל - "ויהיו המתים במגפה ארבעה ועשרים אלף" (במדבר, כ"ה, ט). אמנם צמצם ה' התגלות כבודו לעיני ישראל, אך לא הסיר השגחתו מהם. ובעת אשר בערה אש התאוה בתוכם, אף חמת ה' בערה כנגדם "ותפרץ בם מגפה".

מגפת המתלוננים על דבר קרח נעצרה בידי אהרן הכהן. בענן הקטורת הבדיל בין כבוד ה' המכלה בעם לבין קהל ישראל בעומדו "בין החיים ובין המתים ותעצר המגפה" (במדבר, י"ז, ג)⁵,

4 כהזמנת אהרן בתחילת עבודתו בכהונה - "ויאמר משה אל אהרן קרב אל המזבח ועשה את חטאתך ואת עלתך" (ויקרא, ט"ז, ז), ועיין ברמב"ן שם.

5 עיין מאמרי "יוססה ענן הקטרת" (עלון שבת, גיליון 106, אדר ב' תשמ"ד, עמ' 53-62), שם עמדתו על כך שכעין זה תפקיד הקטורת בכל השנה.

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

אך המגפה על דבר פעור לא מהתגלות כבוד ה' פרצה ולא יוכל לעצרה כוהן בקטורת מחתתו; מחמת אש התאוה אשר בתוך העם פרצה, ורק אש קנאת ה' אשר תגלה בתוכם תעצרנה: "פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן השיב את חמתי מעל בני ישראל בקנאו את קנאתי בתוכם ולא כליתי את בני ישראל בקנאתי" (במדבר, כ"ה, יא).

לעצירת המגפה הבאה מהתגלות ה' באוהל מועד נדרשה עבודת הכהונה. במגפה הבאה מחרון אף ה' ניתנה הכהונה בתמורה לאיש אשר עצרה, בקנאת ה' אשר בקרבו בערה: "והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהנת עולם תחת אשר קנא לאלהיו ויכפר על בני ישראל" (שם, יג).